

KATEDRA
List mariborskih študentov

Mijalko Todorović

0 reformi univerze

Maribor, april 1970

»Formirati ljudi ne pomeni polniti njihove glave, pač pa buditi intelektualno radovednost, razvijati občutek odgovornosti in kritično mišljenje, stimulirati iniciativni duh, misel in ustvarjalne sposobnosti.«

(Iz resolucije pariških študentov)

Govorimo o reformi univerze — visokega šolstva, vendar se ga lotevamo parcialno, voluntaristično neznanstveno. Danes obravnavamo ta vidik reforme, jutri drugega, dosežemo nekaj uspehov, v bistvo reforme pa se nam doslej kljub vsemu še ni posrečilo prodreti.

Tekst Mijalka Todorovića objavljamo zaradi tega, ker obravnava vse vidike visokošolskega sistema v medsebojni soodvisnosti in ker menimo, da je ta radikalni tekst odlična osnova za razpravo v vseh sferah družbenega življenja v Sloveniji.

UREDNIŠTVO

Diskusija o reformi univerze je postala v zadnjem času zelo intenzivna. Ideja reforme, spoznanje o neizogibnosti temeljite preobrazbe visokega šolstva sta zmagali. Dosedanja diskusija je že prispevala h kristalizaciji stališč. Namen tega teksta je prispevati k boljšemu razumevanju bistva reforme univerze.

Reforma univerze je eno od najpomembnejših kapitalnih vprašanj razvoja našega gospodarstva in družbe, je sestavni del revolucione preobrazbe celotnega sistema izobraževanja v smeri permanentnega in intenzivnega izobraževanja mladine in vsega ljudstva.

Ta reforma je sestavni del družbenih, ekonomskih, političnih in kulturnih preobrazb samoupravne socialistične družbe. Direktno je povezana z gospodarsko in družbeno reformo in predstavlja bistven pogoj in predpostavko nadaljnjega razvoja proizvodnih sil družbe in samoupravnih socialističnih družbenih odnosov.

Ce smo si pred nekaj leti postavili nalogo reformirati gospodarstvo v smeri moderne, visoko produktivne industrije, kmetijstva itd., v smeri avtomatizirane proizvodnje, je povsem logično, da morajo biti naše izobraževalne institucije, ki pripravljajo kader za avtomatizirano industrijo, prav tako na ustrezni stopnji avtomatizacije. To pomeni, da morajo imeti primerno vsebino pouka, in da morajo biti, če hočete, primerno tehnično opremljena. Zaostala, konservativna, nizko produktivna in zelo ekstenzivna univerza ne more z vsemi silami sodelovati v življenju družbe, ne more dajati kar največjega znanstvenega deleža in ne more oblikovati kadrov za tako razvito industrijsko in postindustrijsko družbo, kjer dobiva človeška komponenta v proizvodnem procesu odločujoč pomen. Če se samoupravljanje razvija kot integralni družbeni odnos, se morajo izobraževalne organizacije transformirati v samoupravne delovne organizacije, celotno po-

dročje izobraževanja pa integrirati v edinstven družbeni proces dela skupaj s proizvodnimi in ostalimi družbenimi dejavnostmi. Sele taka nova univerza lahko zadovolji zahteve dinamične samoupravne družbe, ki vodi k osvoboditvi človekove osebnosti.

Ne bi se želel spuščati v vsa obsežna in zelo zapletena vprašanja reforme univerze, posebno pa ne v tista, na katera lahko odgovorijo samo kompetentni delavci na univerzah na temelju teoretičnih raziskovanj in dosedanjih praktičnih izkušenj, poudaril pa bi rad nekatere osnovne izhodiščne teze, na katerih bi bilo, po moji sodbi, potrebno razvijati koncepcijo transformacije univerze.

1. Permanentno izobraževanje (šolanje) v vseh letih življenja je zahteva, ki izhaja z nivoja in karakterja sodobnih proizvodnih sil. To ni gola prosvetarska želja, saj se celo direktno spopada s klasičnim, patriarhalnim prosvetarstvom. Znanstvene inovacije se nenehno in vse hitreje množijo in kopičijo. Njihovo uporabljanje v procesu proizvodnje in dela zahteva prav tako vse več novejšega znanja. Znanost postaja direktna proizvodna sila. Zato je za razvoj znanosti in tehnike potrebno vse več izobrazbe in vsesplošna priprav delavcev, ki bodo sposobni nepretrgoma razvijati znanost in tehniko.

Hitri znanstveni in tehnološki razvoj ter dvig materialnega bogastva družbe vodijo do vse večjih sprememb poklicev in obrti v teku človeškega delovnega veka, in sicer v velikih, masovnih obsegih.

Ta vsesplošna svetovna zakonitost se danes v naši deželi kaže v večkrat zaostreni obliki. Naš poprečni strokovni in splošnoizobraževalni nivo je relativno nizek, razlike so zelo velike, znatno število aktivnega prebivalstva pa ima zelo nizko stopnjo izobrazbe. Pri tem dinamičen transfer delovne sile, usmerjen iz kmetijstva v industrijo in druge dejavnosti, zastruje potrebo po izobraževanju in ji daje ogromne razsežnosti. Končno ob navedeni objektivni družbeni potrebi vstopa v vse bolj odprti obliki v ospredje vsesplošna zahteva — pravica in subjektivna življenjska potreba današnjega človeka po čim višji in popolnejši izobrazbi. To je eden od novih družbenih pojavov, ena novih človeških potreb, kakršna je tudi potreba po obveščeni, informacijah in strokovnih spoznanjih. Ta komponenta stvarne demokracije bo v prihodnjih letih v naši samoupravni družbi neizogibno dobila obliko burne ekspanzije. V odnosu na takšne, vse večje zahteve, ki jih sodobni razvoj postavlja pred izobraževanje, postajajo današnji sistem, vsebina in tehnologija izobraževanja povsem neadekvatni in vse česče prihajajo v nasprotje s celotnim razvojem družbe, postajajo faktor zaviranja družbenega razvoja. Istočasno nesorazmerno rastejo stroški izobraževanja ki se v takšnih razmerah kažejo v bistvu kot obremenjevanje družbe in proizvodnje. To izliva močna protislovja v odnosu med univerzo in družbo in znotraj same univerze.

Zaradi vsega tega je preobrazba celotnega sistema izobraževanja neizogibna. Preobrazena šola, šola z novo družbeno funkcijo, mora biti vključena v edinstven, toda zelo razvit in razvejan sistem centrov za širjenje znanja in kulture. Ta sistem mora biti dostopen celotni družbi, vsem starostnim dobam, odvisen pa naj bo od realnih zahtev in potreb vseh področij družbenega življenja, dela in ustvarjanja.

Potemtakem morajo biti njegova organizacija in razvoj, vsebina in metode v funkciji teh družbenih in osebnih potreb.

V tem permanentnem sistemu izobraževanja ljudje pridobivajo, obnavljajo in dopolnjujejo svoje znanje od najzgodnejšega otroštva do konca življenja, vzpenjajoč se po lestvici izobrazbe do nivoja, ki odgovarja njihovim sposobnostim, željam in delu. Ta sistem predpostavlja, da si mladi po določenem ciklusu učenja pridobijo kvalifikacijo za proizvodno in drugo delo, in da se med delovnim procesom zopet lahko normalno, redno sistematično vključijo v izobraževalni sistem — bodisi da gre za osvežitve in dopolnjevanje znanja na istem šolskem nivoju ali za vzpon na stopnjo izobrazbe, ki je višja od pridobljene.

2. Univerza postaja sestavni del in najvišja etapa edinstvenega sistema permanentnega izobraževanja vseh državljanov ne glede na starost. Potemtakem mora biti odprta in usposobljena tako za t. i. redne študente iz vrst šolske mladine in delavcev, kot tudi za vse diplomirane strokovnjake, ki sistematično prihajajo na periodično dopolnitev in osvežitve znanja v skladu z razvojem znanosti oziroma prakse.

Celoten sistem šol, zlasti srednjih in višjih, mora biti takšen, da je nenehno sposoben sprejemati ljudi iz procesa proizvodnje na dopolnjevanje, dopolnilno šolanje ali jih celo pripraviti za dviganje nivoja znanja in usposobiti, da se vzpenjajo dalje po stopnicah izobraževanja. To pomeni, da je potrebno računati na to, da se v procesu izobraževanja vsi mladi ljudje usposobijo in postanejo delavci — pripadniki sodobnega delavskega razreda. In delavci še kako stopajo po nadaljnjih stopnicah izobraževanja! Potemtakem naj bo cilj preobrazbe naše univerze, kadar je beseda o študentih in profesorjih, bistveno povečanje produktivnosti dela, to pa pomeni bistveno povečanje števila študentov in zmanjševanje »stroškov proizvodnje« stroškov proizvodnje diplomiranega študenta. Istočasno je cilje te preobrazbe, da univerza transformira lastno bitje — da iz profesorjev in študentov ne dela intelligence, ki bi bila prijatelj delavskega razreda, ki bi bolj ali manj razumela probleme in vlogo tega razreda in se mu pridružila v njegovi zgodovinski misli borbe za brezrazredno družbo. Z drugimi besedami, učence in študente je treba že tedaj, v zgodnjih letih — v času študija, »spremeniti« v mlad delavski razred, v najbolj izobražen del delavskega razreda. In študentje po produkcijskem odnosu postati to

že v času študija.

Dinamična ekspanzija visokega šolstva v širini in nivoju izobraževanja je karakteristična za vse razvite dežele in tudi za našo. Zahteve sodobnega družbenega procesa reprodukcije po vsesplošnejšem znanstvenem in visoko strokovnem delu, kakor tudi življenjska potreba in demokratična zahteva vse večjega števila ljudi po visoki izobrazbi, so že pripeljale do močnega dviga števila študentov in do vse večjega obsega v eni generaciji. Naglo se širi obseg postdiplomskega študija, doktorskih in drugih kurzov.

Tako je v ZDA naraslo število študentov od 1940. pa do 1969. leta od 1,5 milijona na 7 milijonov, v Franciji od leta 1945 do 1968/69 od 120.000 na 514.000, v Jugoslaviji pa od 19.978 (leta 1939) na 231.444; od tega je 163.814 rednih študentov (podatki za leto 1969).

Vsa ta dejstva; dvig števila študentov oziroma povečanje tega števila v vsaki novi generaciji, dviganje nivoja in širjenje postdiplomskega študija, kakor tudi uvajanje redne, splošne prakse obnavljanja oziroma osveževanja znanja tistih, ki so prej diplomirali, zahtevajo povsem novo koncipiranje visokošolskih centrov, ki morajo zadovoljiti te in mnoge druge, nove, še nepredvidene zahteve procesa reprodukcije in zahteve družbe, ki se takorekoč iz dneva v dan množijo. Prejšnje stroke npr., ki so bile opredeljene z omejenim številom fakultet in oddelkov za njih, še zdaleč ne morejo zadovoljiti izredno različnih specifičnih potreb posameznih delovnih organizacij in delovnih mest ter funkcij v zvezi z njimi. Za tiste, ki prvič študirajo, kakor tudi za tiste, ki osvežujejo in dopolnjujejo svoje znanje, se mora zagotoviti izbor v množici kurzov, ki bo najbolj advekatna bodočemu (ali sedanjemu) delovnemu mestu, izbor, ki bo dal dovolj široko popolno izobrazbo namesto prejšnje osiromašene specializacije, poleg tega pa tudi potreben akcent direktne pripravljenosti za določeno delo. Vsa ta dejstva sama po sebi vsiljujejo direkten dialog, dogovor in integracijo visokošolskih centrov (univerz), delovnih organizacij iz proizvodnje in drugih področij dela, kakor tudi drugih zainteresiranih družbenih faktorjev in, samoumevno, tudi aktivno udeležbo študentov kot partnerjev, ki, ko začno študirati, vstopajo v ustrezne odnose na univerze in v stik z drugimi družbenimi faktorji.

3. Spajanje izobraževalnega dela z znanstvenoraziskovalnim in drugim ustvarjalnim delom, kjer so profesorji in študentje delavci-sodelavci pri skupnem delu, izhaja prvenstveno iz sodobnih pedagoško-didaktičnih razlogov je pa hkrati tudi zahteva rasti proizvodnih sil. Moderna pedagogika vse bolj poudarja, da se študent mora naučiti, kakor se je treba učiti, da se mora naučiti raziskovati, in da mora znati pridobljeno znanje tudi uporabljati.

»Formirati ljudi,« piše v resoluciji pariških

študentov, »ne pomeni polniti njihove glave, pač pa buditi intelektualno radovednost, razvijati občutek odgovornosti in kritično mišljenje, stimulirati iniciativni duh, misel in ustvarjalne sposobnosti.«

To pomeni, da mora biti študent subjekt, študij pa njegova aktivna dejavnost, pri kateri mu profesorji pomagajo, usmerjajo to dejavnost, pomagajo kot mentorji itd. Učitelji vodijo tehnologijo študiranja, učenja in raziskovanja. Učenje ob znanstvenem in drugem delu zagotavlja pridobitev teoretičnega in praktičnega znanja ter pridobivanje izkušenj bodočih najmodernejših in najprogressivnejših nosilcev družbenega dela in ustvarjanja. Študiranje na ta način ni samo priprava za bodoče aktivne strokovnjake, pač pa je že bodoča praksa. Študent se tudi tu nahaja v funkciji bodočega strokovnega delavca in ustvarjalca, le da z manjšo, nižjo pripravljenostjo. Ako imamo pred očmi še njegovo novo samoupravljalvsko vlogo na univerzi (o tem nekaj besed pozneje), lahko z gotovostjo trdimo, da se študent na univerzi razvija, aktivira in afirmira kot vsestranska osebnost. To pa se ne dogaja samo in predvsem na predavanjih in vsiljevanju naukov starejših in pametnejših (tako sploh ne nastaja svobodna osebnost), pač pa tudi zaradi tega, ker se študent na univerzi nahaja v delovnih in drugih družbenih odnosih, ker je univerza sama del realnega življenja družbe, ne pa zaprt samostan, semenišče za bodočo elito.

Najnovejša raziskovanja prav tako pa tudi nekatere praktične izkušnje, kažejo, da se bo skrajšal delovni čas, posvečen čisto šolskim aktivnostim, učenju v ožjem, starem pomenu besede, v korist učenja, pri katerem bi se resnično produktivno izkoriščale informacije in kultura. To skrajšanje časa je omogočeno zaradi pomembnih prihrankov pri informacijah, zaradi uklinjanja sistema »polnjenja glave« s številkami, datumi, formulami in drugimi podatki. Zaradi tega ali še bolj zaradi potreb celotne družbene prakse bi morali že danes misliti na izgradnjo celotne organizacije (mreže) sistema informiranja. Takšna mreža bi bila podobna avtomatski telefonski mreži. Med drugim bi bilo potrebno znati postaviti pravo vprašanje, da bi se opravilo znanstveno, strokovno in drugo delo, kar pomeni, da bi bilo treba razumeti problem in vedeti, kako se rešuje. To pa se je treba naučiti na univerzi. Beseda torej teče o aktivni univerzi, ki ne daje »dovršenega človeka« — okorele človeške lutke, pač pa ob delu in učenju omogoča izobraževanje visoko razgledane in strokovno podkovane osebnosti, ki se lahko prilagodi delovnemu mestu in se naprej svobodno razvija glede na pogoje in potrebe družbenega življenja, in ki s svoje strani tudi spreminja te pogoje. Sicer pa bi moralo biti takšno vse šolstvo.

Približno 163.000 rednih študentov in

10.000 učiteljev, kolikor jih je danes pri nas, predstavlja ogromen znanstvenoraziskovalni in ustvarjalni potencial, ki je še skoraj neizkoriščen (razen občasnega honorarnega dela posameznikov). Učitelji in študenti lahko, med drugim, zelo uspešno znanstveno raziskujejo, pripravljajo razne študije, analize, elaborate, projekte in podobna dela za skupščine, državno upravo, delovne organizacije, politične organizacije itd. Tako bi se spremenila družbena funkcija in položaj univerze. Le-ta bi postala proizvodno ustvarjalni center, ki bi bil na razpolago vsej družbi, saj bi ji dajal svoj intelektualni prispevek, namesto sedanje konservativne, zelo ekstenzivne univerze. Ogromno centrov v naši družbi potrebuje strokovne analize, znanstvena raziskovanja, izdelane projekte in koncepte razvoja, med katerimi bi bilo mogoče izbirati in se odločati o alternativah. Niti ena ali skoraj nobena od teh organizacij (ali teles) ne more ustvariti takega lastnega strokovnega aparata, ki bi reševal vsa vprašanja, interesantna zanj. Specializirani znanstveni inštituti in druge organizacije še zdaleč ne morejo zadovoljiti te rastoče potrebe, in sicer ne samo zaradi majhnega števila kadrov in takih institucij pri nas. Podobno je tudi v najbolj razvitih deželah.

Naša politika zmanjševanja administrativnega strokovnega osebja v državni upravi in skupščinah od občine do federacije, kakor tudi v družbenopolitičnih organizacijah (ZKJ, SZDL, sindikat, itd.) je bodisi nerealna bodisi vodi do zmanjšanja kvalitete in efikasnosti teh organov, teles in organizacij, če se za strokovno-analitična in druge dela, ki so neogibna osnova za njihovo delo in odločevanje, ne naslanja na ustrezne centre raziskovalnega dela, ki bodo ta telesa in organizacije oskrbovali z ustreznimi znanstvenimi in strokovnimi rezultati, relevantnimi za politično odločitev. Nikoli se v nobeni moderni organizaciji ne more zbrati toliko strokovnih delavcev in znanstvenikov — uslužbencev, ki bi to delo lahko strokovno opravili. Ni treba posebej poudarjati, da tudi tu kvantiteta prerašča v kvaliteto, da »nevtralni« analitik in raziskovalec v državnem ali partijskem aparatu neizogibno teži za tem, da se spremeni (in ko se število takih ljudi nakopiči, se tudi resnično spremeni) v nosilca oblasti. Takšno kopičenje se je pokazalo kot neizvedljivo (ker je malo kadrov), neracionalno (ker je drago in ne daje ustrezne kvalitete) in družbenopolitično nesmotrno (ker teži k administrativno-birokratskemu centralizmu).

Takšni potenciali lahko obstajajo le v specializiranih centrih za strokovne usluge, v inštitutih in šolskih centrih, kakršne bodo tudi bodoče univerze. Bodoči kompleksno in multiplicirano organizirani strokovni centri bodo lahko opravljali takšna raziskovanja in analize in predlagali alternative novih rešitev z vseh področij družbenega življenja in samoupravnega odločevanja; prirodnih in družbenih znanosti, tehnike in ekonomike, medicine, sociologije in

pedagogike, mednarodnih odnosov, organizacije in upravljanja, itd.

Na ta način se univerza spreminja v proizvodno, ustvarjalno samoupravno delovno organizacijo, podobno posameznemu inštitutu ali tovarni, ki proizvaja materialne dobrine. Univerza opravlja ustrezno družbeno funkcijo, opravlja intelektualne usluge. Od tod izhaja potreba po sistematičnem trajnem poslovnem povezovanju univerze s koristniki njenih intelektualnih uslug, z mnogimi delovnimi organizacijami, družbenimi in političnimi skupnostmi. To vodi tudi po tej liniji k integraciji univerze v edinstven družbeni proces. Tako se univerza definitivno umika iz hladne akademske izolacije in vključuje v realno, praktično družbeno življenje. S tem pa stopa v središče družbenih dogajanj, aktivira se njen vpliv tj. vpliv profesorjev in študentov kot znanstvenih strokovnih delavcev (prav tako pa tudi samoupravljalcev in državljanov) na celotno družbeno življenje in gibanje. Tako se široko odpirajo vsa vrata univerze vplivu družbe, neposrednih proizvajalcev in državljanov na vsebino dela, na orientacijo in notranje odnose, na tempo razvoja same univerze. Na univerzo stopa družbeno življenje z vsemi svojimi protislovji, tegobami, grobstvimi, zahtevami in perspektivami. Od današnje stare univerze ne ostaja niti kamen.

Nazadnje pa bo takšno sistematično opravljanje znanstveno raziskovalne dejavnosti za potrebe družbe in spajanje z didaktičnim in pedagoškim delom izzvalo živo teoretično delo tudi ob problemih razvoja same univerze, znanstvenega in izobraževalnega sistema, njene notranje organizacije in odnosa do družbe. To bo razvijalo kritično stališče do sebe in nekako zavarovano notranjo dinamično moč proti tradicionalizmu in konservativizmu, kar je bila glavna, neizogibna slabost vseh dosedanjih tipov univerz.

4. Temeljito spremenjeni plani in programi kakor tudi pedagoške metode oziroma vsebina in tehnologija visokega izobraževanja in znanstvenega dela omogočajo večkratno intenzifikacijo spremembe materialno-tehnične opremljenosti in kadrovskega okupiranja univerze.

Generalna linija našega družbenega in gospodarskega razvoja, ki je bila formirana in vzpodbujena predvsem z družbeno in gospodarsko reformo in je mobilizirala tako rekoč celotno družbo, je intenzifikacija proizvodnje in dela, ustvarjanje visoko produktivne industrije; razvoj kmetijstva, prometa, trgovine itd. z najmodernejšimi tehničnimi procesi, z avtomatiziranim upravljanjem in kontrolo procesa proizvodnje. Za takšno revolucijo procesa proizvodnje in dela se morajo kadri pripravljati v šolskih centrih, kjer je delo prav tako intenzivno in visoko produktivno, kjer je na razpolago najmodernejša oprema in učila kjer je organizacija dela na najvišjem znanstvenem nivoju. Zaradi tega bi investiranje v univerzitetne stavbe in opremo moralo sloneti na projektih in programih,

ki odgovarjajo novi tehnologiji in novi družbeni organizaciji univerze.

To velja tudi za znanstvene delavce — učitelje. Intenziviranje, nova organizacija, vsebina in metode dela zahtevajo sorazmerno mnogo več učnega osebja v odnosu na število študentov, da bi le-ti lahko bili nenehno v kontaktu in sodelovali z ustreznimi učitelji. Preverjanje študentovega znanja in pripravljenosti poteka ob delu, sodelovanju pri raziskovalnih in drugih nalogah, prav tako pa ob konstalacijah in diskusijah. Učenje za izpite ne prihaja v upoštevanje.

Tudi v pogledu kvalitete tega kadra je potrebno stopati v korak z dinamičnim gibanjem znanosti in tehnike, z najprogressivnejšim delom proizvodnje in družbe. Nova univerza bo kot integralni del edinstvene družbene skupnosti dela, ki je direktno povezan z ostalimi delovnimi organizacijami, pod močnim pritiskom in kontrolo prakse. Zavzemati se bo morala za iste hitre spremembe in napredovanje kakor tudi te organizacije. Če bo želela dajati kadre, ki bodo nosilci progressa, če bodo tudi univerze morale dajati znanstvene, tehnološke in podobne odgovore, ki bodo zagotavljali gibanje v smeri napredka, mora biti celo pred njimi. Zaradi tega mora biti nova univerza stekališče najsposobnejših kadrov iz znanosti in prakse. Napredovanje znanosti, demokratični odnosi v družbi in na univerzi kot tudi nov družbeni položaj in funkcija univerze predpostavljajo stvarno, demokratično samoupravno reizbornost celotnega znanstvenega osebja, dinamične selekcije in obnavljanje z novimi, vse bolj sposobnimi, vse bolj svežimi znanstvenimi in pedagoškimi delavci. To bo olajšalo in pospešilo cirkulacijo kadrov v obeh smereh: z univerze v prakso in obratno. Minil je čas dosmrtno nepremakljivosti enkrat posvečenih, minil je čas dedne vladavine in drugih oblik monopola, ki so se tako razmnožile od srednjeveške hierarhije in akademizma do sodobnih birokratsko-tehnokratskih manipulacij.

5. Nova družbena funkcija in nova tehnologija izobraževanja zahtevata korenito spremembo celotne notranje strukture ter izgradnjo novih odnosov na bazi samoupravljanja. Torej samoupravljanje ni neka od zunaj vsiljena politična zahteva, da se morajo uskladiti odnosi na univerzi s tistimi v družbi, kot se to sedaj čisto tolmачi. To je sestavni del celokupne reforme univerze, bazični družbeni odnos, ki organsko izvira iz samega pouka, pedagoške in znanstvene oziroma funkcionalne, vsebinske in tehnološke reforme univerze in njene integracije s samoupravno socialistično skupnostjo neposrednih proizvajalcev in ustvarjalcev. Bazična skupnost dela in učenja, in potemtakem tudi samoupravljanja, mora biti na tem področju, kakor tudi drugod pri nas, delovna enota. To je manjša grupa (team) študentov in učite-

ljev (profesorjev, asistentov in drugih učnih in znanstvenih delavcev), pripravna za znanstvenoraziskovalno, izobraževalno in drugo delo. Glede na naloge, ki jih opravljajo, so lahko te grupe tudi interdisciplinirane. Delovne enote v principu samoupravno razpolagajo z lastnim dohodkom. V principu pravim zaradi tega, ker tu nujno morajo nastopati tudi določene povsem občasne delovne skupine, na primer diskusijske, ki ne morejo imeti vseh bistvenih karakteristik delovnih enot, prav tako pa ne posebnega dohodka.

Z integracijo delovnih enot nastajajo širše delovne enote, delovne organizacije in druge integracijske celote vse do fakultet, institutov itd. in univerz. Celotni ostali sistem širšega organiziranja je opredeljen s sledečimi osnovnimi elementi:

Prvič — racionalno, čim bolj efikasno, a tudi humano didaktično — pedagoško in z njim povezano znanstveno in drugo delo profesorjev in študentov, pri katerem so tako eni kot drugi svobodni in odgovorni pri skupnem delu — ustvarjanju visokokvalificiranih strokovnjakov in reševanju nalog in problemov razvoja družbe, prevzetih od različnih samoupravnih subjektov in podobno.

Drugič — čim direktnješe in čim popolnejše sodelovanje vseh članov delovne skupnosti, študentov, učiteljev in drugih pri upravljanju, odločanju ter pri vseh drugih vprašanjih, pomembnih tako za delovne skupnosti kot tudi za najširše delovne organizacije in združenja. Katere in kakšne organizacijske forme lahko nastanejo med delovno enoto in univerzo, je stvar konkretnega razmišljanja samih univerzitetnih delavcev in študentov in drugih zainteresiranih družbenih faktorjev in to verjetno za vsak visokošolski center posebej.

Samoupravljanje uvaja na univerzo dosledno demokratske odnose tako med same učitelje (profesorje, docente, asistente itd.) kot tudi med učitelje in študente. Iz razlike, ki obstaja med profesorji in študenti v izobraževalnem postopku (učitelj — učenec), se izvaja sklep, da le-ti ne morejo biti enakopravni v samoupravnem odnosu — kar pa ni točno. Tu se mešata dve različni stvari. Prva je sam tehnološki proces, kjer obstaja delitev dela in funkcija, kjer profesor kot inženir v tovarni vodi ta proces. Tudi tam inženir daje strokovna navodila kot najbolj kvalificirani, kot šef ipd. To je upravljanje s stvarmi, ne pa z ljudmi. V samoupravnem odločevanju, v kreiranju politike delovne organizacije pa morajo biti vsi člani delovne skupnosti enakopravni. Pri formiranju raznih samoupravnih teles in v njihovi strukturi morajo priti do izraza specifičnosti visoko izobražene delovne organizacije kot tudi razlike v delovni funkciji študentov, učiteljev in pomožnih delavcev.

6. Materialna osnova, izvori dohodka. Viso-

ko izobražena delovna organizacija pridobi svoj dohodek po poti cene izobraževanja študenta in cene znanstvenega in drugega podobnega dela (intelektualne usluge). Cena izobraževanja zajema: materialne stroške z amortizacijo, osebne dohodke vseh aktivnih udeležencev pri delu (učiteljev, študentov, administrativnih in drugih delavcev), akumulacijo in fonde. Za znanstveno in drugo ustvarjalno delo so cene in struktura iste.

Cena je torej tako po svoji strukturi kot po nivoju ekonomska. Varuje ustrezno materialno podlago samostojnega — samoupravnega funkcioniranja in razvoj delovne organizacije v povečanem obsegu.

Šolanje visokokvalificiranega strokovnjaka je družbena investicija. Potemtakem stroški tega izobraževanja ne spadajo v tako imenovano osebno in splošno potrošnjo, v družbeni standard. Čeprav pomeni izobraževanje tudi dvig življenjskega standarda, je to investicijska potrošnja družbe in služi za obnavljanje in razvoj proizvodnih sil družbe, financira pa se iz ustreznih sredstev v strukturi vrednosti družbenega proizvoda. Beseda teče o deležu celote v procesu družbene reprodukcije in dela (kot bomo videli pozneje), ki sodeluje v proizvodnji vrednosti ob družbeni delitvi dela, torej sodeluje pri formiranju in razdelitvi družbenega proizvoda. Svoje sodelovanje pri tem delu profesorji in študentje vrednotijo in realizirajo skozi ceno izobraževanja. Ceno izobraževanja plača torej družbena skupnost (prek izobraževalnih skupnosti, posameznih ali združenih delovnih organizacij ipd.). V določenih primerih plača te investicije tudi bodoči koristnik, bodoči strokovnjak, t. j. študent.

Cena se ugotavlja in določa glede na končno kompletno »investicijo«, t. j. na izšolanega študenta oziroma na posamezno fazo njegovega dovršenega študija (če so stopnjevanje). V vmesnem času, med letom npr., finansier oziroma »investitor« daje izobraževalni ustanovi akontacije glede na dogovor, te pa so lahko prav tako odvisne od rezultatov dela — opravljenih izpitov, kolokvijev, vaj itd.

Student se pojavlja kot nosilec sredstev v tem smislu, ker je tudi nosilec, posrednik rezultatov izobraževalnega dela — znanja, ker na začetku študija stopa v določene pogodbene odnose in sprejema obveznosti do družbe, ki plačuje stroške njegovega izobraževanja, končno pa nastopa tudi kot »investitor«.

Zainteresirana stranka enakopravno in odgovorno sodeluje pri sklepanju in utrjevanju pogodbenih odnosov med družbo (izobraževalne skupnosti itd.) in izobraževalno delovno organizacijo (univerze, fakultete itd.). Družbena skupnost nosi stroške izobraževanja glede na dogovorjeno ceno, to je normirane stroške za pravočasno, točno v roku dokončan študij. Vsako prekoračevanje stroškov, ki izvira iz porasta internih stroškov delovne organizacije ali če študent izpitov ne opravi pravočasno in ne diplomira v določenem roku (kar je vse izraz nižje produktivnosti dela, kot

pa je bila planirana, kalkilirana in dogovorjena), plačuje univerza oz. študent in profesor! To se regulira z internimi samoupravnimi predpisi, ki naj upoštevajo realno odgovornost za uspeh. Primanjkljaji v dohodkih delovne organizacije, ki nastopajo zaradi nepravočasno opravljenih izpitov in diplom, gredo v breme dohodka, potemtakaem v breme fonda akumulacije (to je materialne in tehnične opremljenosti) v breme ostalih fondov delovne skupnosti (rezervni fond, fond skupne porabe itd.) kot tudi osebnih dohodkov učiteljev in študentov. Glede na to, da je sedaj produktivnost dela zelo nizka (norma je izpolnjena komaj 50-odstotno), bodo materialni riziki zelo veliki. Da takšne materialne izgube ne bi v celoti prizadele tekočega življenja univerze (osebni dohodki in tekoči materialni izdatki), bo morala vsaka univerzitetna delovna organizacija ustvariti močne rezervne sklade, v začetku verjetno s pomočjo družbene skupnosti (prek kreditov in podobno, da bi se prebrodile težave in udarci. Med drugim je tu najvažnejše, da se vzpostavijo čisti odnosi in točni računi, da študentje in profesorji morajo dati ekvivalent za ceno, ki jo plačuje družba, saj vsak delovni kolektiv dobi sredstva šele na osnovi izdelanega in dostavljenega materiala. Iz čistih načrtov izvira tudi ustrezno vedenje, moralne in druge družbene ocene dela in odgovornosti vsakogar.

Materialni riziko in odgovornost visokošolske delovne organizacije za stroške, ki presegajo določeno ceno, nima nikakršne zveze z brezplačnim šolanjem, niti ne pomeni odstopanja od tega principa. To, prvič, za vse člane delovnega kolektiva pomeni normalno odgovornost in riziko, ki izvira iz samoupravne samostojnosti in pravic delovne organizacije, in drugič, za študente pomeni onemogočanje dodatnih privilegijev, ukinjanje pravice, da bi zapravljali družbena sredstva po lastni presoji, neomejeno — tako, da bi študij podaljševali prek normalnega roka.

Drugi primer, ko mora študent sam nositi stroške izobraževanja, pa je, če gre po končanem študiju privatno na delo v inozemstvo k tujim delodajalcem. Do tega prihaja zato, ker družbena skupnost nosi stroške študija s tem namenom, da bi diplomirani študentje pridobljeno znanje uporabili v splošno in svojo korist. Resnični monopol znanja, ki ga imajo visoko izobraženi strokovnjaki glede na ostale delovne ljudi, se delno ublažuje, negira, stroški pa, ki jih nosi družba, se skupnosti vračajo tako, da se vsak študent obveže, da bo po končanem študiju sodeloval določeno minimalno število let kot strokovnjak pri družbenem delu v domovini in sicer v kakšni delovni organizaciji ali kot individualni delavec. Če pred tem rokom želi privatno v inozemstvo, mora direktno glede na pogodbo, ki jo je podpisal z izobraževalno skupnostjo ali delovno organizacijo na začetku študija, nadoknaditi stroške študija. Stroški izobraževanja za rednega študenta, ki jih na visokih šolah

in fakultetah nosi družbena skupnost (brez izdatkov staršev za vzdrževanje študentov), so letno znašali več kot 6000 din (leto 1968). To pomeni, da vsako podaljševanje študija predstavlja tudi povečan izdatek skupnosti za 6000 din na leto. Takšnega odprtega računa svobodnega zapravljanja družbenega denarja brez kakršnihkoli obveznosti nima razen študentov nobena kategorija državljanov, študentov pa je spet samo 6,7 odst. od ene generacije mladine. Da bi bila neenakost še očitnejša, sedaj samo izredni študenti, torej najpogosteje delavci, ki družbo in univerzo stanejo najmanj, plačujejo posebne takse za vpis in izpite! Lahko bi dali pripombo: če se stvar tako postavi, če bo dohodek profesorjev in celotnega kolektiva odvisen od študentovega uspeha in opravljenih izpitov, ali ne bodo profesorji v takšnem položaju, da bodo na izpilih »puščali« študente? To se lahko zgodi tudi sedaj. Profesorji niso z ničemer — razen z vestjo — omejeni, da tudi sedaj ne bi tako ravnali. Nova situacija bo privedla do spopada njihovega žepa in vesti. Če bodo upoštevali nove odnose in odgovornosti, profesorji in študentje ne bodo šele 1. junija pričeli razmišljati o tem, ali bo nekdo »padel«, s čimer bo kolektiv izgubil preko 600.000 din, pač pa se bodo že prvega septembra zavedali materialnih posledic slabega dela kolektiva in bodo že med letom sprejeli ustrezne ukrepe. Potrebno bo, da se bodo s statutom univerze takšne stvari najprej regulirale, tako da bo lahko delovna skupnost pravočasno sprejela efikasne ukrepe, da bo celo selekcionirala študente in profesorje in da ne bo čakala na konec leta in izgubo.

Konstituiranje samoupravnih visokošolskih delovnih organizacij, ki imajo lastno materialno osnovo na bazi cene izobraževanja, predpostavlja in spodbuja integracijo te in ostalih sfer dela v edinstveno organsko celoto družbenega dela. Direktno samoupravno združenje izobraževalnih delovnih skupnosti z delovnimi skupnostmi iz proizvodnje in ostalih svobodnih dejavnosti izvira iz skupnih potreb in interesov. Proizvodne, zdravstvene, izobraževalne, kulturne in druge organizacije se združujejo med seboj in z visokošolskim centrom, da bi v njem kot specializirani organizaciji zagotovile plansko in najbolj ekonomično šolanje strokovnih kadrov glede na svoje potrebe (bodisi da gre za nove kadre ali za dodatno šolanje starih).

Ne bi se spuščali v konkretne oblike teh asociacij niti v opisovanje skupnosti izobraževanja kot današnje najpopolnejše in najsposobnejše oblike, ki izraža smer najbolj celotnega integriranja delovnih ljudi in njihovih skupnosti v tej sferi. Izdelava tega sistema skupnosti, ekonomskih in drugih odnosov, ki v njih nastopajo, je posebno pomembna, ker je to prvi korak k deatizaciji in samoupravnemu integriranju. To vprašanje zasluži posebno detajlno ob-

ravnava, kar pa že presega okvire tega članka. Zadržal bi se samo pri načelnih vprašanih družbenoekonomskih odnosov in posledicah za družbeni položaj univerzitetnih delavcev-profesorjev in študentov. V teh skupnostih se na temelju medsebojnega samoupravnega dogovora (in pogodbe) ugotavlja število in struktura visokošolskih kadrov, ki jih univerza mora izšolati glede na strukturo delovnih mest proizvodnih in drugih dejavnosti. Ugotavljajo se roki in cena izobraževanja za vsako vrsto strokovnjakov kot tudi druge obojestranske pravice, dolžnosti, penali itd. S tem je izključeno posredovanje države tako v programiranju kot v financiranju. Vsa področja družbenega dela in življenja prek delovnih organizacij in njihovih širših asociacij, kot tudi drugi zainteresirani in odgovorni družbeni faktorji (družbenopolitične skupnosti, skupnosti zavarovanja, različna združenja itd.) planirajo svoje potrebe po visoko izobraženih kadrih in na tej osnovi v izobraževalnih enotah in drugih oblikah združevanja nastajajo »plani« proizvodnje in dela, torej finančni, razvojni in drugi plani samih visokošolskih delovnih organizacij.

Proces samoupravne integracije in s tem vse bolj povezano efikasno samoupravno planiranje mora zagotoviti šolanje vseh vrst strokovnjakov, od tehničnih do umetnikov. Zagotoviti mora tudi neizogibno materialno in drugo stabilnost v razvoju visokošolskih organizacij — proizvajalcev strokovnjakov, kot mora zagotoviti stabilno pritekanje in dviganje strokovnjakov v vse ostale delovne organizacije glede na njihov plan razvoja in v družbo kot celoto. Odstranjen je voluntarizem. Zagotovljen je usklajen razvoj visokega izobraževanja (po obsegu, strukturi in kvaliteti kadrov) s tempom, smerni in strukturo razvoja proizvodnje in ostalih dejavnosti. S samoupravnim dogovorom se odstranjuje glavni vzrok disproporcije — deficit enih in suficit drugih strokovnih kadrov. Visoko izobraževanje se tako direktno veže na materialno proizvodnjo in družbo, »služi« njenim potrebam, se faktično očitno kaže kot proizvodno delo oz. njegov organski del v družbeni delitvi dela. Družbeno ekonomska smotrnost tega dela postaja očiten namen profesorju in študentu kot neposrednemu proizvajalcu. Visoko izobraževanje ni več predmet birokratsko-etatičnega paternalizma niti sterilno prosvetiteljstvo niti sektor potrošnje in standarda, ki »obremenjuje proizvodnjo« in od neposrednih proizvajalcev odtuja sredstva. Ekonomske cene so merilo in oblika realnega materialnega usklajevanja proporcij globalne delitve kot tudi tempa in strukture razvoja izobraževanja. So tudi osnova združevanja, integriranja. Brez njih bi bilo le-to moralno politično ugibanje brez stvarnih efektov.

Skupnosti neposrednih proizvajalcev, ki

»naročujejo« potrebne strokovnjake in se pogajajo o določeni ceni, v bistvu investirajo te svoje investicije, ki morajo njihovim delovnim organizacijam povečati proizvodne kapacitete, produktivnost in rentabilnost. Na ta način sredstva, ki jih plačajo univerzi, niso odtujena, kot se to dogaja v sistemu obdavčenja s posredništvom državnega proračuna, pač pa so nadomestilo za opravljeno uslugo. To je v bistvu isto kot investiranje v opremo in druge faktorje proizvodnje. Zato je tudi povsem prirodno in logično, da univerzi ne plačajo stroškov za študente, ki ne dokončajo študijev.

Student je nosilec finančnih sredstev, namenjenih za plačevanje cene izobraževanja, ker je tudi bodoči nosilec novih delovnih (proizvodnih, ustvarjalnih) kapacitet, visoke strokovne izobrazbe. Kot »investitor«, nosilec finančnih sredstev, stopa v odnos z delovno organizacijo, ki vlaga sredstva, oziroma z izobraževalno skupnostjo, ki nastopa v imenu raznih organizacij, družbenopolitičnih skupnosti in delovnih ljudi, kakor tudi v odnos z univerzo. V tem odnosu se dogovorno ugotavlja stroka, ki jo bo študiral, in univerza, kjer bo študiral. Student se zaveže, da bo pravočasno dokončal študij, ugotavljajo pa se tudi možnosti zaposlitve v domovini (oz. v dogovorjeni delovni organizaciji), določajo se potrebna sredstva za šolanje, konsekvence v primeru neizpolnjenih obveznosti itd.

Visokošolska delovna organizacija in njeni delovni ljudje so osvobojeni diktata državne administracije in odvisnosti od proračuna. Kot enakopravni samoupravljavci sodelujejo pri direktnem sporazumnem ugotavljanju števila študentov in njihove strukture, cene izobraževanja in drugih pogojev v okviru izobraževalne skupnosti (ali kar je v bistvu isto, pri neposrednem dogovoru z eno ali več delovnimi organizacijami, s katerimi se združujejo). Pri tem oblikujejo celoten tehnološki proces izobraževalnega dela svoje delovne organizacije glede na razpoložljive tehnične in kadrovske kapacitete, s točno ugotovljenim številom in razvrstitvijo delovnih mest profesorjev in drugih učiteljev kakor tudi študentov. To počno sami, brez diktata od zunaj ravnajoč se po samoupravnih aktih svojih skupnosti, dogovorjenih obveznostih in racionalnosti in ekonomičnosti svojega dela.

Sami prevzemajo vso odgovornost za materialni, kadrovski, znanstveni in pedagoški razvoj svoje delovne organizacije. S tem se preneha njihov uradniško podložniški izvršilni odnos naproti državnemu vrhu, saj postanejo svobodni samoupravljavci, kakor so npr. delavci v tovarni, zdravniki v bolnici, znanstveniki v samoupravnem institutu. Z integracijo stopa univerza v središče dogajanja, s tem pa dejansko krepi svojo družbeno vlogo in pomen! Toda istočasno postaja samoupravna delovna organizacija, odprta za vpliv družbe na njen program dela, smer razvoja in notranje odnose. S pridobivanjem resnične samoupravne samostojnosti in utrjevanjem

družbene pozicije se konča stara klasična avtonomija pod okriljem centralne (republiške) administracije in proračuna. Sedanja akademska zaprtost — »avtonomija« je bistven faktor konzervativnosti in monopola: za materialna sredstva jamči država, ki se je tudi postavila med univerzo in družbo, tako da dejanske družbene kontrole in vpliva sploh ni. Notranje progresivne sile na univerzi so zvezane in izolirane od tistih v družbi, oropane njihove pomoči.

8. Delitev dohodka v visokošolski delovni organizaciji.

Kot drugod, je tudi tu delovna organizacija pravna oseba, ki stopa v pogodbene in druge odnose z ostalimi delovnimi organizacijami, družbenopolitičnimi skupnostmi itd. Namerno ne zahajam v podrobnosti njenega ustroja, ker lahko dajo odgovor na to vprašanje le kompetentni delavci z univerze na temelju globljih raziskovanj in dosedanjih izkušenj. Toda tu si je vsakakor treba prizadevati za uresničitev dveh principov. Prvi je delitev na ožje delovne skupnosti glede na organizacijo in tehnologijo didaktično-pedagoškega in znanstvenega dela z namenom, da bi delovni človek s svojega delovnega mesta (profesor, asistent, študent) lahko čimbolj neposredno odločal o pogojih, sredstvih in rezultatih svojega dela. Delovna enota je kot bazična samoupravna skupnost nosilec določene delovne naloge, zato je tudi samoupravni nosilec ustreznih sredstev in dohodkov. Drugi princip je vertikalno združevanje delovnih enot znotraj delovne organizacije, kakor tudi delovnih organizacij visokošolskega značaja v širša združenja in skupnosti in glede na to tudi ustrezno vzpostavljane materialnih odnosov, združevanje sredstev itd.

Dohodek se deli na fond osebni dohodkov, akumulacije (poslovni fond) in na druge fonde.

Princip delitve osebni dohodkov se uresničuje glede na rezultate dela vseh udeležencev pri delu in delitvi. Merjenje učinka pri učnem in znanstvenem delu se ne more v popolnosti in poenostavljeno zreducirati na nekatere fizične velikosti, kakor v direktni materialni proizvodnji. Toda izkušnje dokazujejo, da se tudi tu lahko ugotovijo, ustalijo nekatere specifične konvencije in merila za ocenjevanje in merjenje kvalitete in kvantitete deleža vsakega posameznika pri skupnem delu, kar v popolnosti omogoča uresničitev socialističnega principa.

Osebni dohodki študenta, ki izvirajo izključno iz študiranja (izobraževanja), so izločeni v poseben fond glede na specifični, posojilni karakter tega fonda in specifične odnose delitve med študenti.

Dohodka, ki izvirajo iz znanstveno-raziskovalnega in drugega podobnega dela delovnih enot in celotne delovne organizacije, po pravilu ne bi bilo treba deliti v študentskega in učiteljskega, pač pa bi pri delitvi dela, namenjenega osebnim dohodkom, vsi udeleženci sodelovali enakopravno glede na delovni prispevek (učinek).

9. Osebni dohodek študentov. Jasno in logično je, da tudi študenti enakopravno, glede na osebni delež pri delu, sodelujejo pri delitvi dohodka, namenjenega za intelektualne usluge, ki jih delovna organizacija (univerza) opravlja za druge na osnovi pogodbe. Izločanje študentov, ki so delali projekte, znanstveno raziskovali itd., iz delitve izplačanega dohodka, bi pomenilo odprto eksploatacijo in odvzem pravic — zato, razumljivo, tega tudi nihče ne predlaga. Dodal bi še, da bo ta dejavnost, ko se bo univerza reformirala, ko bo dobila ustrezno mesto in funkcijo, zelo razvita, in da so lahko dohodki zelo obsežni. Tudi delovni in ustvarjalni delež študentov bo znaten: predvsem bo v strukturi študentov vse več tistih, ki bodo prišli iz prakse, mladih delavcev, tehnikov itd. »Srednješolci« bodo po preobrazbi izobraževanja druge stopnje prav tako že v marsičem usposobljeni za praktično delo ob učenju. Tisto, kar bi lahko na prvi pogled privedlo do vprašanja, je osebni dohodek študentov na osnovi učenja, študiranja in pri tem bi se posebej zadržali.

Osnova za osebni dohodek študentov izvira iz naslednjih dejstev:

a) učenje in ustvarjalno delo sta na reformirani univerzi medsebojno neločljivo povezana in se tako prepletata, da je to edinstveno delo, ki ima karakter proizvodnega, družbeno koristnega dela. Glede na naravo novih odnosov to družbeno koristno delo dobiva družbenoekonomsko valorizacijo.

b) Sprejeti se mora stališče, da študent ni pasivni objekt, surovina, iz katere profesorji oblikujejo, gradijo visoko kvalificiranega strokovnjaka, torej bodočo aktivno osebnost v družbenem življenju. Študent je aktiven činitelj, subjekt, profesorjev sodelavec tudi pri izgradnji svoje osebe, torej bodočega inženirja, profesorja, ekonomista, zdravnika itd. Študent postaja enakopraven aktiven član delovnega kolektiva (mlajši in, razumljivo, z manj znanja, z določeno funkcijo pri delitvi dela) tako v izobraževalnem kot pri drugem delu, torej delavec in ustvarjalec, delovni človek v delovnem odnosu, torej tudi upravljaavec.

c) Sodelovanje pri delitvi po delu (učenju) ohranja in spodbuja študentov interes in delež pri lastnem izobraževanju. Kot ga funkcija »nosilca sredstev«, »investitorja«, bodočega nosilca in koristnika lastne visokokvalificirane delovne sile zainteresira za dejansko cenovno lastnega izobraževanja, za pravočasno opravljanje izpitov in zaključek študija v določenem roku, za čim boljšo usposobljenost v zvezi z bodočo družbeno funkcijo, za čim večje znanje (čim »produktivnejšo investicijo«), tako ga delitev po delu in učenju, številu in kvaliteti opravljenih izpitov, pridobljenem znanju in sposobnostih spodbuja k delu, vajam, učenju, ustvarjanju! Z drugimi besedami, v študentu se združuje specifični dualizem: dualizem delavca pri družbenih »investi-

cijah«, za kar sprejema osebni dohodek, in dualizme »investitorja«, bodočega koristnika »investiranega objekta«.

c) Končno moramo imeti pred seboj vizijo celotnega reformiranega sistema izobraževanja, ki bo postalo permanentno tudi ob delu. Glede na to bodo v bodoče v visokošolske centre (univerze) vse bolj prihajali ljudje iz delovnega razmerja, in sicer tudi taki, ki so že dosegli srednjo izobrazbo, pa želijo študirati naprej, prav tako pa tudi tisti, ki so že prej diplomirali in prihajajo na dopolnilno osvežitev znanja, in razni postdiplomski študentje, doktoranti itd. Bodoče permanentno izobraževanje ob delu v bistvu pomeni, da bodo vsi ali skoraj vsi mladi ljudje po končanem obveznem osnovnem šolanju prešli na proizvodno delo in od tam nadaljevali svoje nadaljnje izobraževanje. Sele to bo prava demokratična selekcija brez monopolov in privilegijev. V načelu torej vsi mladi ljudje postajajo delavci, vsa mladina postaja delavska. Glede na to tudi na univerzi ne bo dominirala »zlata mladina« premožnejših staršev, uradnikov itd., pač pa delavci. Tem delavcem se ne bo, in tudi ni treba, da bi se prekinil delovni odnos, ker bo njihovo študiranje sestavni del razvojne, izobraževalne in kadrovske politike njihovih delovnih organizacij ali širših skupnosti. Njihovo šolanje očitno preneha biti stvar staršev. Potemtakem je beseda o edinstvenem principu in režimu, ki ima za izhodiščno osnovo takšno strukturo študentov. Na splošno morajo reformirani šolski centri, med njimi tudi univerze kot spoj proizvodnega in družbeno ustvarjalnega dela in učenja, že sedaj vsebovati elemente bodočih odnosov, ko bo znanost zares neposredna proizvodna sila, ko bodo odstranjene razlike med manuelnim in umskim delom, ko bosta delo in učenje tako rekoč eno, del edinstvene celote — ta pa je bodoče delo kot notranja človeška potreba, kot ustvarjanje in zabava.

Napredek znanosti in tehnike, avtomatizacija mnogih delovnih organizacij, skrajševanje delovnega dne itd. to perspektivo približuje in že danes ponuja nekatere situacije za začetek takšne znanosti.

Fond osebnih dohodkov študentov je samoupravne, posojilne narave. To pomeni, da se delitev opravlja glede na rezultate dela, torej po učenem uspehu v obliki kredita. Glede na to, da je potreben velik dvig sredstev nasproti temu, kar se sedaj daje za štipendije in kredite, bi bilo treba začeti z diferenciranimi osebnimi dohodki študentov z ozirom na premoženjsko stanje njihovih staršev (dohodek na člana družine) po neki vnaprej določeni regresivni skali.

Potemtakem bi bila višina dohodka vsakega študenta odvisna od dveh faktorjev: od delovnih rezultatov (opravljeni izpiti, kvaliteta znanja, rezultat znanstveno raziskovalnega dela itd.) in od premoženjskega

stanja njihovih staršev. Kot v materialni proizvodnji in drugod socialistični princip delitve predpostavlja samoupravno reguliranje preko statutov in pravilnikov, ki določajo vse pravice in dolžnosti vsakega člana kolektiva. To pomeni tudi predpostavljane izpolnjevanja norm, pravočasno izdajanje učnih načrtov in programov, opravljanje izpitov itd. Vzpostavljeni delovni odnos za študente kot tudi za profesorje pomeni redno izpolnjevanje vseh delovnih obveznosti na delovnem mestu, kakor to velja tudi za delavca pri stroju, v tovarni. To zahteva tudi sama tehnologija, delo v manjših grupah študentov in učiteljev. Samo takšno intenzivno izkoriščanje celotnega delovnega časa z dovolj učnega osebja, z moderno tehnično opremo in delovnim prostorom ter ob normalnejših življenjskih pogojih študentov, kar se ne more zagotoviti brez osebnih dohodkov, omogoča, da ob normalnem delovnem naporu vsi študentje pravočasno končajo celotno študijsko leto in celoten študij. Razlike seveda lahko nastanejo, in tudi neizbežno nastajajo, v kvaliteti in količini znanja posameznika, toda socialistični delovni odnos (odnos proizvodnje in delitve), v katerem se bo znašel študent, zahteva izpolnjevanje delovnih norm in drugih obveznosti, ali pa izgubo določenih pravic, kamor se prištevajo vse materialne in druge posledice.

Nova socialistična samoupravna družba ukinja pehanje revnih študentov, toda tudi »večno« bohemske študiranje bogatih sinov. Družba delovnih proizvajalcev prenaša delovni odnos in delovno disciplino iz tovarne v vsako sredino!

Z novimi pedagoško-didaktičnimi metodami in odnosi v marsičem izginja potreba po dosedanjem načinu subjektivističnih izpitov — loterij, kajti v majhnem teamu se vsak dan preverja znanje vsakogar, in sicer pri znanstvenem, praktičnem delu in teoretičnih debatah. Prav tako je olajšano kolektivno-samoupravno ocenjevanje rezultatov dela, potemtakem tudi sodelovanje pri delitvi dohodka.

Študent sprejema osebni dohodek kot večletni kredit, ki ga vrača po končanem študiju. Posamezniki so lahko oproščeni tega vračanja kot znak posebne nagrade za odličen uspeh. Prav tako bodo delovne organizacije, v katere bo izšolani strokovnjak prišel na delo, verjetno često sprejele nase obvezo, da bodo izplačale to posojilo (kot to, med drugim, lahko počno tudi danes, in tudi počno, ko se vnaprej dogovorijo s študenti o štipendijah in podobno).

Ali bodo tisti, ki so diplomirali, kredit vračali, se bo fond tudi brez povečevanja prispevkov postopoma krepil in ustvarjal vse širšo podlago za dvig nivoja osebnih dohodkov študentov.

Morda bi se lahko očitalo, ker se ta študentska sredstva imenujejo osebni dohodek, čeprav imajo obliko kredita.

Tu je bistveno vprašanje družbenoekonomskega odnosa, kar, kot je videti, nedvomno izhaja iz koncepta nove univerze kot proizvodno ustvarjalnega centra, iz študiranja (povezanega z delom) kot dela.

Foudarjeno je že bilo, da delovne organizacije prevzemajo nase odplačevanje kredita za šolanje mladega strokovnjaka, ko le-ta stopa na delovno mesto. Običajno je to združeno s pogojem, da bo ta strokovnjak določen čas ostal v delovni organizaciji. Ta finančni izdatek za delovne organizacije formalno in faktično pomeni izdatek dela, knjiži se k masi osebnih dohodkov ob časovni razmejivosti za ustrezní rok, torej se za toliko dejansko povečuje. Popolnoma isto se dogaja, če posojilo vrača sam mlad strokovnjak. Ker bo to splošni položaj vseh, bodo mnogi strokovnjaki kot tudi delovne organizacije, v svoj osebni dohodek vnaprej zaračunali odplačevanje kredita, tako da bo ta kredit prešel v ceno visokokvalificiranega dela strokovnjaka, potem-takem tudi v ceno njegovega proizvoda. V vsakem primeru je ekonomsko bolj smotno in racionalno, da se ta element cene visokokvalificiranega dela izrazi skozi osebni dohodek strokovnjaka, ne pa skozi osebni dohodek staršev kot sedaj, ko lahko, ali pa tudi ne, starši ta sredstva uporabijo za visoko šolanje svojih otrok. Torej je na fakulteti osebni dohodek študenta (kredit) všteti v ceno izobraževanja, v materialni proizvodnji pa v ceno visokega strokovnega dela oziroma v osebni dohodek strokovnjaka, torej v ceno proizvoda. Tako se krog procesa razširjene reprodukcije visoko izobražene delovne sile zapre.

V bistvu torej gre za specifičen slučaj, kjer je investitor istočasno tudi delavec, »izvajalec« svoje investicije. Podobna stvar se dogaja, ko naša delovna organizacija jemlje finančno delovno posojilo, sama v svoji režiji oziroma s svojimi delavci pa izvršuje to investicijo. Osebné dohodke tem svojim delavcem izplačuje iz investicijskega posojila. Ti delavci sprejemajo osebne dohodke, ki jih je treba vrniti iz bodoče eksploatacije investiranega objekta.

Poenostavljeno rečeno: študent sprejema osebni dohodek za svoje delo — učenje, kredit pa vrača skupnosti inženir iz eksploatacije svojega znanja, vendar skupnosti ne vrača (direktno) celotnih stroškov investicije, ki jih je vložila v njegovo šolanje, pač pa samo kredit za študentov osebni dohodek.

10. Z uvajanjem osebnega dohodka študenta se prične resneje ublaževati razlika v materialnih pogojih šolanja mladih študentov, ki nastaja zaradi velike razlike v premoženjskem stanju staršev.

Formalno imajo pravico do vpisa na univerzo in študiranja vsi mladi, ki končajo srednjo šolo oziroma opravijo sprejemni izpit. Toda sedaj visokošolsko izobraževanje zajema komaj 6,7% določene generacije. Torej ima vsak petnajsti mladi človek to možnost, da ne rečem privilegij. Sistem selekcije je takšen, da premoženjsko stanje in stopnja izobrazbe staršev oziroma njihove naklonjenosti do šolanja otrok bistveno vplivajo na to, kdo bo prišel na univerzo.

Pogoji življenja in šolanja od osnovne šole (in že pred tem) do fakultete so takšni,

da imajo otroci premožnejših in izobraženih staršev mnogo prednosti — ne glede na prirojene sposobnosti, talent in večsah tudi marljivost. Razlike v materialnem položaju družin so danes velike. Če se odšteje od skupno zaposlenih, ki so v delovnem odnosu, 1% ekstremnih z najnižjimi osebnimi dohodki in 1% z najvišjimi (torej dvakrat 36.000), znaša razpon osebnih dohodkov okoli 1:6. To dovolj dobro ilustrira realne razlike v pogojih življenja in možnostih šolanja otrok posameznih družin. Res da bi bilo realneje računati dohodek na enega člana družine — o čemer nimam podatkov, znano pa je, da so tu razlike večje — toda tudi to je dovolj za ilustracijo. Tu niso vštete kmečke, obrtniške in druge družine, kar bi verjetno povečalo realno razliko v obeh smereh. Zaradi tega je potrebna družbena intervencija že od osnovnega izobraževanja, točneje — od predšolskih institucij, pa vse do univerz.

Veliki stroški za vzdrževanje študenta onemogočajo danes večini delavskih družin, da bi šolale svoje otroke na univerzi. Zato so tisti, ki gredo na visoke šole in fakultete, v bistvu privilegirani, čeprav so formalne pravice enake za vse. Na ta način se fond visokoizobraženih strokovnjakov rekrutira iz zelo ozke baze, mnogi talenti pa se ne morejo šolati. Tako se ne ustvarja optimalna kvaliteta v nacionalnih razmerah in celotni družbeni razvoj je počasnejši.

Za racionalen in optimalen ekonomski razvoj potrebujemo strokovnjake z visoko in višjo izobrazbo, ki se bodo hitreje izsolali. Po grobi oceni bo v naslednjem desetletju potrebno poprečno 80.000 takšnih strokovnjakov na leto. Tako bi leta 1980 imeli samo okoli 5% prebivalcev z visoko izobrazbo. Teh 5% vsekakor predstavlja spodnjo mejo za nove proizvodne sile, a tudi za razvite socialistične družbene odnose. To predstavlja tudi povečanje procenta visoke izobrazbe v eni generaciji mladih, ki dozoreva in bistveno povečanje števila mladih delavcev, ki iz prakse na proizvodnem in drugem delu stopajo v šole in na fakultete.

Bistveno povečanje stopenj obsega visoke izobrazbe v eni generaciji in spremembe v socialni strukturi študentov niso možne brez družbenega finansiranja po poti kredita (plačilo osebnega dohodka otrokom siromašnih staršev in šolanje mladih delavcev). Že pri današnjem stanju, ko študira okrog 163.000 rednih (in okoli 70.000 izrednih študentov), dobiva kredite in štípendije okoli 40.000 študentov. Navkljub temu socialna struktura ni bistveno spremenjena v korist delavskega razreda, prav tako pa ni skrajšan poprečni čas študiranja.

11. Orientacija (in začetek praktičnih uredništev) v smeri resnično enakih materialnih pogojev in možnosti šolanja vseh mla-

dih ljudi ima globlje, dolgoročneje družbeno in etično bistvo ter perspektivo. »Vsak po svojih sposobnostih« je eno od fundamentalnih načel družbenoekonomskih odnosov in etičnih norm tako socialistične kot tudi komunistične družbe.

»Vsakemu po njegovem delu« — bistven princip družbenoekonomskih odnosov in etična norma prehodne stopnje od kapitalizma h komunizmu, to je k socializmu, ki šele sedaj dela veljaven prvi komunistični trajni princip. Brez njega bi ta princip bil gola utopično-idealistična želja. Ta premisa, in v osnovi buržuazni princip z materialno zainteresiranostjo, vzpodbuja vsakega posameznika k maksimalnemu delovnemu ustvarjalnemu prispevku, poleg tega pa s tem še vzgaja, pripravlja za nov, komunističen odnos do dela in skupnosti.

Toda princip »vsak po svojih sposobnostih« zahteva tudi objektivni družbeni interes in obveznost družbe, da po možnostih ustvarja vsakomur pogoje tako, da bo lahko maksimalno razvijal svoje sposobnosti oziroma sposobnosti, ki jih bo aktiviral v korist družbe. Na ta način se vzpostavlja enotnost interesov posameznika in družbe, vzpodbuja in omogoča se razvoj ustvarjalnih sposobnosti osebnosti in njeno aktiviranje v korist splošnega in osebnega napredka.

Ta druga premisa v bistvu že pomeni zapuščanje buržuaznih odnosov in začenjanje novih, komunističnih, za razliko od prve. To pa seveda ne izvira, ali vsaj ne v prvi vrsti, iz velikih programsko-idealističnih moralnih in podobnih principov in pobud, pač pa je direktno v skladu z možnostmi in potrebami racionalne ekonomije in v skladu z optimalnim razvojem proizvodnih sil družbe.

Novi odnosi na področju izobraževanja sploh (in posebej vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega dohodka po delu študenta) pomenijo praktično realizacijo navedenih principov, in sicer v najpomembnejši periodi formiranja človekove osebnosti, v mladih letih, ko se najhitreje razvijajo delovne in ustvarjalne sposobnosti, ko se formira družbena zavest in odgovornost, odnos do dela in ustvarjanja, odnos do družbene skupnosti itd.

Osvoboditev direktne in izključne materialne odvisnosti od staršev ne pomeni samo hitrejšo materialno in družbeno emancipacijo študentov, pač pa tudi izhod iz mladoletniške pozicije do staršev in pravočasno prevzemanje popolne osebne odgovornosti za svojo bodočnost. To študentu omogoča popolnejše in enakopravnejše integriranje svoje svobodne osebnosti.

Gre torej za preseganje profistolva med resnično fizično, potencialno delovno in nepriznano družbeno zrelostjo študenta.

Nasprotno pa družbeno finansiranje izobraževanja mladega človeka preko kreditov in njegov direktni odnos z družbo brez posredovanja staršev vodita k ukinjanju

izključno privatnega odnosa v pridobivanju izobrazbe, iz katerega izvira občutek in tendenca privatnega, takorekoč nedotakljivega monopola znanja posameznikov in z njim povezane družbene neenakosti, dominacije in podrejenosti.

Ce bi zastopali stališče, da je znanje, pridobljeno na univerzi, privatna stvar, monopol vsakega posameznika, bi bil logičen zaključek, da tudi celotne stroške izobraževanja plača študent sam oziroma njegovi starši. To bi bilo logično, zlasti še, ker smo videli, da danes študira samo 6,7% od ene generacije. Tega, seveda, nekateri ne predlagajo, prav gotovo ne študentje in njihovi starši (a tudi ne profesorji). Toda temu sledi, da niti monopol znanja niti monopol privatne lastnine nad sredstvi za proizvodnjo, kot tudi monopol oblasti ne morejo biti nedotakljivi, privaten, z ničim omejen izvor privilegirane položaja v družbi, izvor monopola družbene moči, dominacij in eksploatacije. Proces socializacije v tej sferi se mora začeti s podružbljenjem izobraževanja, pridobivanja znanja, predvsem pa s podružbljenjem materialnih izdatkov na tem področju ob popolni svobodi, iniciativi in odgovornosti vsakega posameznika, ki se izobražuje. Mi se tu ukvarjamo samo z visoko izobrazbo. Taka družbena aktivnost in intervencija se morata pričeti že v otroških, predšolskih institucijah in osnovnih šolah. Tako se pri mladih že od začetka formira popolnejša zavest o direktni povezanosti posameznika z družbo, z ožjimi in širšimi skupnostmi. S prvimi koraki v življenje se pridobi realno spoznanje, občutek in navada, da je skupnost pogoj in oblika eksistence in uresničevanja svobodne in vsestranske osebnosti. Tedaj si posameznik pridobi sposobnost za skupno družbeno delo in življenje.

Med drugim gre tudi za vprašanje socialistične solidarnosti. Otroci ne morejo izbirati svojih staršev. Neenakost v materialnem položaju ima že pri prvih korakih v življenju svoj koren v stopnji ekonomske razvitosti družbe. Toda socialistična družba mora v skladu s svojimi možnostmi postopno ublaževati in premagovati to razliko. Pravočasno odkrivanje in pravilno odmerjanje teh možnosti je realna potreba optimalnega razvoja proizvodnih sil in ukoreninjanja in poglobljanja novih družbenih odnosov. Odlaganje vedno ne pomeni varčevanja, ki je koristno za razvoj gospodarstva in družbe. Pretirano odlaganje pomeni združevanje starih družbenih odnosov, kakor tudi konservativen pristop k ekonomski politiki, prav tako kot bi, z druge strani, prezgodnje in pretirano razvijanje raznih oblik socialne pomoči na škodo delitve po delu pomenilo administrativno »socialo«, ki vzpodbuja parazitstvo, zavira pa ekonomski in družbeni razvoj. Naše ekonomske možnosti so že danes takšne, da se z organizirano družbeno akcijo v tej smeri lahko napravi mnogo več, kot se dela. Čež pet let bomo dosegli nivo nacionalnega dohodka, ki bo znašal približno 1000 dolarjev na prebivalca. To je nova materialna situacija. Čež deset let bomo

imeli najmanj 1500 dolarjev. S takšno perspektivo se mora izgrajevati koncepcija celotnega sistema odnosov v izobrazbeni sferi.

Izobraževanje je poleg zdravstva in otroškega varstva po vsej gotovosti najbolj prioriteto in najbolj važno vprašanje in področje, kjer je treba razvijati sistem socialistične solidarnosti v tako imenovani negospodarski sferi.

V gospodarski sferi je to vprašanje dela oziroma zaposlenosti (zaposlovanja) in minimalnih osebnih dohodkov. Toda, ker je vprašanje zaposlovanja sploh, posebej pa transfer iz kmetijstva v industrijo in terciarne dejavnosti v tem momentu funkcija razvoja proizvodjalnih sil družbe, te pa so danes odvisne predvsem od družbenega fonda znanja — znanosti in izobraževanja družbeni napor na področju izobraževanja dobiva prioriteto tudi s tega stališča. Glede na to se solidarnost na področju izobraževanja gradi na skupnem interesu delovnih ljudi in je direktno v skladu s optimalnim razvojem proizvodjalnih sil.

Videti je, da uvajanje sistema permanentnega izobraževanja, popolnoma integriranega s sfero proizvodnje in drugega dela, vodi tudi k direktnemu dvigu zaposlenih ob maksimalni modernizaciji in intenzifikaciji proizvodnje in dela.

Sedaj se namreč vrtimo v nekem protislovju: viška delovne sile ne moremo zaposliti zaradi nezadostne akumulacije za razširjeno reprodukcijo in odpiranja novih delovnih mest. Akumulacija se ne razvija dovolj hitro zaradi nizke produktivnosti dela, kar je posledica neustrezne strokovnosti delavcev in majhnega števila kadrov. S skrajšanjem delovnega časa, direktno vezanega na proizvodnjo in drugo delo v korist obveznega strokovnega izobraževanja zaposlenih ob dodatnem zaposlovanju nove nezaposlene ali premalo zaposlene delovne sile, kjer se ne bi zmanjšala pač pa povečala stopnja učinkovitega izkoriščanja sredstev za proizvodnjo, bi zagotovili nepretrgano izobraževanje delavcev ob delu in popolnejše, intenzivnejše izkoriščanje sredstev dela: med dnevom, tednom, mesecem in letom. Poleg tega, da bi bila vsa delovna mesta zasedena v prvi, drugi ali tretji (oziroma četrti) izmeni, bi se vedno še ena cela ali delna izmena nahajala na obveznem izobraževanju, za katerega bi stroške plačala delovna organizacija ali širša združenja delovnih organizacij, ki se združujejo zaradi formiranja skupnih izobraževalnih centrov glede na lastne potrebe.

Odpira se pot vzporednemu reševanju več aspektov — problemov ob boljšem izkoriščanju obeh faktorjev proizvodnje dela in tehničnih sredstev:

1. sistem nepretrganega izobraževanja ob delu,
2. polna zaposlitev,
3. optimalni dvig materialno-proizvodnih sil družbe,
4. skrajševanje delovnega časa glede na dvig družbene produktivnosti dela ob

nacionalnem sorazmerju časa za delo in učenje.

Pri tem ni potrebno, da se skrajšanje delovnega časa v korist izobraževanja vrši direktno med krajšim delovnim dnevom, delovnim tednom, pač pa v letnem in podobnem daljšem poprečju. Neposredno delo in takšno izobraževanje sta namreč del skupnega delovnega časa (in v času dopolnilnega izobraževanja delavec prejema osebni dohodek).

Ta digresija je narejena zato, da bi se pokazalo, kako je reforma celotnega izobraževalnega sistema, in tudi visokega šolstva, najtesneje in večkrat povezana ter pogojena z mnogimi konkretnimi aktualnimi razvojnimi problemi gospodarstva in družbe, in kako se novi tip visokošolskega centra rojeva iz globokih družbenoekonomskih preobrazb, ki jih prav sedaj doživljamo ali so neposredno pred nami.

12. S stališča družbenih odnosov univerza doživlja edinstveno, toda dvojno revolucionarno preobrazbo družbenega položaja — integriranja v edinstven delovni proces združenih neposrednih proizvodjalcev in ustvarjalcev, in preobrazbo notranjih odnosov in strukture — transformacijo v delovno samoupravno organizacijo profesorjev in študentov.

V tem procesu se menja družbeno in — da tako rečem — razredno bistvo profesorja in študenta. Onadva stopata v nove odnose proizvodnje in delitve in v družbene odnose v celoti, ki so vse bolj identični z družbenim položajem delavcev, neposrednih proizvodjalcev. Začenja se proces njihovega direktnega stapljanja z delavskim razredom, ki se tudi sam spreminja, ki se ekonomsko in družbeno emancipira, saj je samoupraven. To je zgodovinsko pristopanje k brezrazredni družbi. Spremenjeni družbenoekonomski odnosi in položaj študenta ter spreminjanje njegovega družbenega bivanja menjava tudi družbeno zavest in vedenje študentov. To ni več bodoča, mlada inteligenca, vzgojena v duhu socializma, »narodna inteligenca«, ki se torej idejno in politično približuje delavskemu razredu in socialističnemu gibanju, ker se je to naučila iz knjig predavanj, pač pa so to mladi delavci, ki delajo in se učijo, in ki so najbolj izobražen del delavskega podmladka. To bi pravzaprav moralo biti družbeno bistvo reforme univerzi in šolstva sploh.

Integrirani v edinstven družbeni delovni proces profesorji in študentje po najkrajši poti pridobe pravico samoupravno odločati ne samo o vprašanih univerze, pač pa tudi o širših vprašanih družbenih skupnosti in celotne družbe. Njihov nov družbeni položaj samoupravljavcev jih direktno zainteresirano oblikuje v kompetentne in odgovorne udeležence pri samoupravnem odločanju. Ko se bodo študentje in profesorji borili direktno in takorekoč vsakodnevno, kot tudi ostali delovni ljudje ob

delu in delitvi glede na rezultate dela, za lastno eksistenco in razvoj svoje delovne organizacije preko realizacije cene rezultata svojega dela, bodo na lastni koži občutili vse možnosti, potrebe in neuspehe družbe.

Za našo mlado socialistično družbo je to eno od tehtnih, rekel bi, zgodovinskih družbenopolitičnih vprašanj. Beseda je o tem, kako bo socialistična družba oziroma delavski razred ustvaril lastno inteligenco, ki ne bo niti produkt prevzgoje neke tuje sredine niti hibrid, s katerim bo delavski razred vedno imel opravka in neprijetnosti kot z zaveznikom, ki mu bo bolj ali manj zvest, ki pa ne bo niti dobro plačan prijatelj, ki bi težil k etatizmu. Ta inteligenca bo zrasla iz samega razreda z njegovim kulturnim in strokovnim dvigom. Univerza mora postati center, kjer delavski podmladek oziroma delavci sami pridobivajo najvišjo izobrazbo. To ni delavski podmladek v smislu porekla, to niso sinovi delavcev; to je v bistvu najmanj važno, čeprav ima danes ta dejavnik zaradi razredne in premoženjske strukture družbe, zaradi nizkih dohodkov velikega števila delavcev, velik politični značaj. To so delavci, pri katerih bi bilo visoko izobraževanje organsko povezano s procesom družbene reprodukcije in dela, kjer bi študiranje bilo sestavni del delovnega proizvodnega procesa, študentje pa po svojem družbenoekonomskem položaju delovni ljudje v samoupravnem delovnem procesu. Iz tega realnega družbenega odnosa izvira in na njega se naslanja tudi sprememba zavesti, socialistična vzgoja študentov.

Na ta način se že v osnovi in definitivno rešuje današnji praktično politični problem, kako zagotoviti, da se bodo študentje angažirali kot aktivna in odgovorna, kritična in ustvarjalna družbenopolitična moč. To je mlada in dinamična skupina, ki je v sedanjih odnosih teoretično neizbežno izvor pritiska in politične nestabilnosti: objekt manipulacije brez resnične družbene odgovornosti in na periferiji družbenih dogodkov.

Sistem idej, vrednosti in prizadevanj ideologija, ki jo univerza prenaša na študente (preko njih pa v družbo), je v glavnem stara, konservativna. Da bi univerza prenehala biti konservator zastarelih družbenih vrednot in študentje zaradi tega često neodgovorna manipulirana masa, v kateri lahko najdejo odmev kakršnekoli nepredvidene ideje in vplivi, mora stopiti v središča družbenih dogajanj, integrirati se v celoto procesa družbene reprodukcije. Tako bi univerza kot celota in študentske sile posebej bile del samoupravnega gibanja in bi dajale svoje znanje, energijo in mladinsko dinamiko na razpolago temu gibanju. Dejstvo, da se univerza ukvarja pri znanstvenem, raziskovalnem in drugem ustvarjalnem delu tudi z didaktično-pedagoškimi, privlačuje univerzo v družbeno akcijo na-

mesto akademskega ukvarjanja z doktrinami stvari.

13. Materialni okvirji in možnosti reforme. Za takšno radikalno preobrazbo sistema visokega šolstva so očitno potrebna velika sredstva. Opaža se, da družba sedaj ne more izločiti toliko sredstev, to pa se izkorišča kot izgovor, da se odlaga cela reforma. Med drugim ni vprašanje v tem, ali se lahko zaradi materialnih težav reforma sploh izpelje, pač pa je dejstvo, da družba ne more napredovati brez uvedbe in realizacije te reforme. Sedanja univerza družbi ne more v določenem času dati toliko in takšnih kadrov, kolikor jih le-ta potrebuje, in sicer ne glede na materialna sredstva. Pri tem niti ne govorimo o družbenopolitičnih razlogih, o katerih je bilo govora v začetku. Že več kot desetletje (po »rešitvi« iz zunanje ekonomske blokade in vzpostavljanju manj napetega bolj harmoničnega ekonomskega razvoja) naše šolstvo doživlja zelo dinamičen razvoj, kar kažejo podatki v naslednji tabeli:

GIBANJE STROŠKOV IZOBRAŽEVANJA V PRIMERJAVI Z RAZVOJEM GOSPODARSTVA OD 1956.—1968. LETA

	Indeks letni % rasti	
	Poprečni	
Realni nacionalni dohodek	225	8,6
Vrednost osnovnih sredstev gospodarstva	330	11,4
Vlaganje v izobraževanje (približno)	500	14,4
Vlaganje v znanost	405	12,4

V strukturi stroškov izobraževanja so hitreje rasli tekoči stroški (poprečni letni % rasti 15,2 % v razdobju od 1956.—1967. leta) kot investicije (poprečni letni procent 11,1 % v istem obdobju).

POVEČANJE ŠTEVILA UČENCEV IN ŠTUDENTOV OD 1956.—1968. LETA

	Število v 1000		Indeks	Letni % rasti
	1956	1956		
Osnovne šole	2036	2894	143	3,0
Srednje šole	267	661	248	7,9
Višje šole in fakultete	69	231	335	10,6

DIPLOMIRANI ŠTUDENTJE IN UČENCI, KI SO KONČALI ŠOLO (1956—1968)

	Število v 1000		Indeks	Letni % rasti
	1956	1968		
Osnovne šole	226	240		
Srednje šole	57	169	300	9,6
Višje šole in fakultete	8	31	385	11,9

Brez primerjave, ker se za leto 1956 računa tudi nepopolna osnovna šola s 4 in 6 razredi.

Navedeni podatki očitno kažejo, da je v teh dvanajstih letih obstajala dinamična ekspanzija materialnih izdatkov za šolstvo. Res, da je bila leta 1956 startna osnova zelo nizka, zato so relativni odnosi tudi zaradi tega večji. Toda dejstvo je, da so izdatki rasli znatno hitreje od gospodarskega razvoja v tej periodi in da je razvoj šolstva prav tako doživel burno ekspanzijo. Karakteristika tega razvoja je izrazita ekstenzivnost. Zato gibanje učencev in študentov, ki so končali šolo, ne ustreza niti povečanju števila vpisanih niti finančnim izdatkom družbe. To kaže na nizko produktivnost dela na tem področju in na nizko efikasnost sredstev, vloženih v izobraževanje. Vse to je posebno značilno za univerze.

DIPLOMIRANJE IN POPREČNO TRAJANJE ŠTUDIJA LETA 1967

Predpisano trajanje študija	2 leti	3 leta	4 leta	5 let
Procent diplomiranih v roku	27,8	41,4	13,1	15,3
Poprečno trajanje študija (v letih)	3,3	4,1	3,9	6,7

Zaradi dolgega trajanja študija in osipa študentov (posebno v prvih letih) je cena za študenta, ki je končal študij, relativno visoka skoraj dvakrat večja kot poprečen izdatek na enega vpisanega študenta. Pri tem, ali pa prav zaradi tega, so investicije v visoko šolstvo zelo nizke. Nizki so osebni dohodki učiteljev, nizek življenjski standard študentov.

Udeležba izobraževanja pri narodnem dohodku je leta 1968 znašala 5,2 % (1956. leta 2,9 %). Pogosta in poudarjena je kritika gospodarstva, skupščin in javnih zborov, češ da to predstavlja veliko breme za gospodarstvo. V primerjavi z drugimi deželami je ta procent dokaj visok in blizu sistemu v razvitih deželah, ki dajo več sredstev za izobraževanje. Vendar bo, po vsem sodeč, navkljub omenjeni kritiki udeležba izobraževanja pri globalni delitvi v naslednjih letih še naprej rahlo rasla, ker je to zakonit razvoj, in ker je vlaganje v znanje, znanost in izobraževanje danes za našo družbo najrentabilnejša investicija.

To se bo lahko uresničilo samo ob dveh pogojih: 1. oblika izločanja ne sme biti administrativna voluntaristična prisilitev, 2. delovni ljudje in njihove skupnosti morajo biti ustrezen ekvivalent v vrsti in količini znanja, v številu in kvaliteti strokovnjakov. To velja tudi za visoko in srednje izobraževanje. (Z osnovnimi šolami je stvar drugačna.) Torej je pogoj za uresničenje le-tega reforma šole in univerze.

Po nekaterih predhodnih, grobih računih ka po poprečni obrestni meri 8 % lahko letni periodi ob dvigu nacionalnega dohoda dr. Borislava Šebera bi v naslednji pet-

nja po obrestni meri 16 % letno — torej maksimalno nastajala sredstva izobraževanja dvakrat hitreje od rasti nacionalnega dohodka. Pri tem bi se udeležba izobraževanja v splošni delitvi dvignila od 5,2 % v letu 1968 na 7,4 % v letu 1975. Ne računajoč na temeljito preobrazbo šolstva bi ob določenih materialnih, kadrovskih in drugih izboljšavah in intenzifikaciji takšni izdatki omogočili naslednji obseg šolskih generacij:

- osnovne šole 96 % generacije,
- srednje šole 44 % generacije,
- višje in visoke šole, univerze 7,4 % generacije (glede na 6,7 % — leto 1968).

Ča računamo tudi z določenim dvigom produktivnosti dela na univerzi, bi znatno poraslo število vpisanih študentov, malo pa letno število diplomiranih. Tako bi še naprej, navkljub takšnim materialnim napevanjem, še bolj zaostajali v potrebah po visoko strokovno izobraženih kadrih. To pomeni, da bi cena izobraževanja diplomiranega študenta še naprej rasla, priliv pa bi bil počasen. V takih pogojih nihče ne bo niti prepričal niti prisilil delovnih ljudi, da bi povečali finančna sredstva za izobraževanje.

Zaradi tega je reforma edini izhod, saj ustvarja možnost, da se v bistveno izboljšanih materialnih pogojih dela in življenja študentov ter profesorjev v kratkem času več kot dvakrat poveča število diplomiranih študentov, ne da bi povečali ceno izobraževanja — čeprav se uvaja osebni dohodek za študente — ker bo lahko vsak ali skoraj vsak študent mogel in moral pravočasno končati šolo. Za optimalen (realen) ekonomski in družbeni razvoj bi verjetno morali leta 1980 imeti najmanj milijon delavcev z višjo in visoko izobrazbo. To je komaj 5 % prebivalcev. Da bi se to uresničilo, je treba pričeti z reformo še to leto. Nihče ne trdi, da lahko kar čez noč izvršimo tako temeljito, revolucionarno transformacijo univerze, in sicer ne samo zato, ker so materialna sredstva omejena. Niti naše subjektivne moči niti sposobnost, da do konca izdelamo in uresničimo takšen projekt, niso zadostne. Poleg tega tudi podjetja ne mislijo na enkratno akcijo, pač pa na daljši, a zelo intenziven proces.

To, kar je neizogibno in mogoče takoj storiti, je izdelava koncepta takega izobraževanja.

Samo izvajanje bo potekalo glede na materialne in druge možnosti. Prvi korak mora prav tako biti dovolj radikalen, da dejansko pripelje visokošolske ustanove v novo stanje in odnose. Takšen start bo neizbežno vplival na maksimalne programe in rešitve, odkril bo velike rezerve, mobiliziral najprogresivnejše moči na univerzi in v družbi in ves proces bo tekel mnogo hitreje, kot danes lahko predpostavljamo. Nova univerza mora biti že v začetku od-

prta za nadaljnje spremembe, direktno povezane in odvisne od gibanja potreb in možnosti družbe.

Reforma univerze je zares revolucionarna in zgodovinska naloga, ki jo morajo v naslednjih letih rešiti komunisti in druge napredne sile na univerzi, profesorji in študentje ob vsestranski podpori ZK, delavskega razreda in ostalih naprednih sil. Takšne sile na univerzi obstajajo in so tudi precej močne, vendar so ločene in potlačene k tlom.

Ko v lastni hiši izvršujejo to revolucionar-

na nalogo, študentje in profesorji prihajajo v središče družbenih dogajanj, najhitreje in najbolj efikasno vstopajo v jedro družbenih gibanj in prispevajo največji delež k revolucionarni borbi za preobrazbo celotne družbe. Izdelava takšne koncepcije in borba za njeno realizacijo bo nudila najboljšo platformo za diferenciranje in združevanje najprogresivnejših sil na univerzi.

Prevedla: MARIJA FRANKOVIĆ
Maribor, aprila 1970, Posebna priloga Katedre. Tisk: CP Mariborski tisk, Maribor

